

De stad is gelaagd als een palimpsest of Het Modiano-gevoel

Maarten Elzinga in gesprek met Andrea Kluitmann

Maarten Elzinga (1957) studeerde romanistiek en vergelijkende literatuurwetenschap in Utrecht, Straatsburg en Princeton en was aanvankelijk als docent werkzaam. Uit onvrede met de academische benadering legde hij zich in de jaren negentig toe op de vertaling en introductie van literair werk – voornamelijk romans en poëzie – uit het Frans, Duits en Engels, met uitstapjes naar het Reto-Romaans (Leo Tuor) en het Maltees (Adrian Grima). Zo heeft hij schrijvers en dichters als Stefan George, Alain Finkielkraut en Les Murray vertaald. Voor zijn poëzievertalingen ontving hij in 2000 het Charlotte Köhler-stipendium. Hij is al 20 jaar de vaste vertaler van Patrick Modiano, de Franse schrijver die in 2014 de Nobelprijs won. Zijn vertaling van Modiano's De horizon werd in 2012 genomineerd voor de Filter Vertaalprijs. Dit interview verscheen oorspronkelijk in VvL.nu, bulletin van de Vereniging van Letterkundigen.

Andrea Kluitmann is vertaalster Nederlands-Duits en redacteur van VvL.nu. Ook recenseerde ze enkele jaren Duitstalige literatuur voor de Volkskrant en schreef ze als vaste columnist van het Expertisecentrum Literair Vertalen over haar ervaringen 'tussen twee talen'. Ze is medeorganisator van de Vertalersgeluktournee en was vanaf het begin betrokken bij VertaalVerhaal. Voor haar grote inzet voor het vertalersvak ontving ze in 2014 de VvL-Penning.

De stad is gelaagd als een palimpsest of Het Modiano-gevoel

Maarten Elzinga in gesprek met Andrea Kluitmann

Een gesprek met Maarten Elzinga in Amsterdam in Café Americain, met het Jugendstil-interieur en een beetje de sfeer van een Weens Kaffeehaus. Maarten houdt erg van de Duitse taal en heeft net enkele maanden in Oostenrijk doorgebracht, waar een boekenplankje met onder meer Carmiggelt en Kellendonk hem hielp het Nederlands soepel te houden.

Je doet veel meer dan literair vertalen. Sinds acht jaar geef je les op de VertalersVakschool, je schrijft inleidingen en artikelen bij je vertalingen en treedt ook op als mentor voor beginnende vertalers. Hoort dat bij je vak?

Gelukkig wel, ja. Het mentoraat kan voor beide partijen een wezenlijke verdieping betekenen. En idealiter vertaal je schrijvers die je zelf de moeite waard vindt, dus dan breng je hun werk graag ook op andere manieren onder de aandacht.

Vertalen gaat nooit zo vlot.

Ik heb eens per ongeluk een boek aangenomen dat ik niet goed had bekeken. 300 pagina's literaire porno, bleek. Ik dacht nog er een vluggertje van te kunnen maken, maar dat viel vies tegen: uiteindelijk deed ik er haast net zo lang over als over een goed boek.

Er zijn zeker vertalers die sneller en gedisciplineerder werken dan ik. Traagheid is geen kwaliteitsgarantie. Maar bij poëzie speelt de tijd geen rol. Je moet geduld durven hebben.

Vertaal je liever poëzie dan proza?

Dat hangt ervan af. Het onderscheid is voor mij niet zo relevant. De overgang van niet-metrische poëzie naar min of meer 'poëtisch' proza is vloeiend. Al is de meeste poëzie wel compacter, gelaagder, dan het meeste proza. De muziek van de taal zelf, die je in poëzie hoort, kun je niet vertalen, hoogstens vervangen door een andere muziek, die van het Nederlands. Bij poëzie schieten ook de begaafdsten vaak schromelijk te kort – dat is een gegeven. Van de grote klassieke dichters ken ik geen enkele vertaling in geen enkele taal die het haalt bij het origineel. Bij een schrijver als Modiano ligt dat anders... Zijn proza is misschien bij uitstek wel vertaalbaar. Maar poëzie vertalen is een hachelijke onderneming.

Wat jou er niet van weerhoudt het te blijven doen?

Tja, nee! Ik heb er nu eenmaal schik in, en sommige lezers ook, gelukkig. Niet dat ik ooit helemaal tevreden ben. Het kan heel pijnlijk zijn om je eigen geknutsel te herlezen.

Zit dat nog in het verschiet, zul je ooit iets maken waar je tevreden over bent?

Dat is zo relatief... Ik kan een willekeurige pagina nemen van mezelf, of van een gerenommeerde vertaler, en er gehakt van maken, door te wijzen op de verschillen met het superieure origineel. Dat wil niet zeggen dat ik hun of mijn eigen werk zinloos vind, of er geen waardering voor heb, geen zelfrespect. Overigens verschijnen er wel erg veel vertalingen! Het lijkt of er meer uit het Engels wordt vertaald dan in het Nederlands geschreven. Pulp, veelal. Maar bij de vertalers van zogenaamd sub-literair werk, die zich de hersens pijnigen voor een paar cent per woord, zitten vaak heel talentvolle mensen. Zodra je toevallig 'grote' namen vertaalt, wordt er anders naar je werk gekeken. Dat is onvermijdelijk, maar niet helemaal eerlijk.

Je hebt het Charlotte Köhler Stipendium gekregen en je vertalingen oogsten veel lof.

Dat stipendium is best een tijdje geleden, dat was in het jaar 2000. Het is een aanmoediging voor beloftevolle vertalers. Ik ontving het voor vertalingen van de Australische dichter Les Murray en de Franse romanticus Maurice de Guérin. De helft van die belofte heb ik intussen ingelost, met een vrij forse bloemlezing uit het werk van Les Murray, *De planken kathedraal*. Met de andere helft, een keuze uit het oeuvre van Guérin, hoop ik de komende maanden een goede stap te zetten. Zo'n 150 pagina's reviseren, poëzie en proza. Misschien lukt het me die vertalingen, die deels al een paar jaar liggen te rijpen, toch nog wat op te poetsen en aan te scherpen.

Laten we het over Modiano hebben. Wat maakt zijn boeken zo bijzonder?

Modiano schrijft in pasteltinten, zoals een Morandi schildert. Het lijkt allemaal heel simpeltjes en bescheiden, heel klein. Je merkt nauwelijks hoe hij je eigen fantasie aan het werk zet. Want hij beschrijft bijna niets, en in zijn recente werk beperkt hij zijn palet steeds verder. In zijn nieuwste roman, *Om niet te verdwalen*, komt een scène voor waarin de hoofdpersoon op goed geluk aanbelt bij een zekere dokter Voustraat, op zoek naar informatie over een episode uit zijn jeugd. Veel nieuws krijgt hij ogenschijnlijk niet te horen, het gesprek verloopt aarzelend, in stugge zinnestukjes, en ook het decor wordt slechts summier weergegeven. Het enige tastbare, het enige zintuiglijke en kleurrijke dat in die hele scene wordt genoemd, zijn twee fauteuils bekleed met een Schotse ruitjesstof, en een 'likeurkoffertje'. De heren drinken een glaasje port. Verder verneem je nog dat de huiskamer een erker heeft en dat er aan weerszijden van de straat bomen staan. Daar moet je het twintig pagina's lang mee doen. Maar de suggestiviteit van dat spaarzame proza is fabuleus, en die paar details roepen een wereld op als een droom. Modiano heeft zijn proza wel eens 'une petite musique' genoemd, dat treft het heel mooi. Hij is een ongelofelijke schrijver.

Die moeilijk te vertalen is?

Ja en nee. *Jein!* Wel bij uitstek 'vertaalbaar', dat zei ik al. Zo bestaan er ook relatief 'speelbare' pianostukken, zoals die van Erik Satie. Elke amateur kan ze leren spelen! Maar niet iedereen kan het even mooi als Reinbert de Leeuw. Je hoeft dus geen

duivelskunstenaar te zijn om het werk van Modiano in correct en prettig leesbaar Nederlands om te zetten. Maar als je de minimalistische schoonheid van de brontekst aanvoelt en die ten volle wilt respecteren, blijkt het toch weer knap lastig. Het gaat erom een tekst te creëren die als het ware heel zachtjes neuriert, zonder dat de lezer dit per se merkt.

Bij Modiano gaat het erom juist geen al te opvallende zinnen te schrijven, het mag niet te mooi worden. Het is een stille muziek, dus opzichtige welluidendheid dient te worden vermeden! Geen vette assonanties. Wanneer er in de vertaling toevallig drie woorden in één zin voorkomen die met de klank 'st' beginnen, moet er je minstens eentje uithalen. Het mag niet klinken als een reclame leus. De kleinste stilistische oneffenheden kunnen dodelijk zijn. Modiano's proza is als een smetteloos tapijt, waarop elk stofje in het oog springt. De geringste onoplettendheid van de vertaler, een moeizame tangconstructie, een log participium, een wat geforceerde zinswending, een binnengesmokkelde metafoor... Zulke dingen kunnen de muziek van een hele alinea bederven. Ja, daar kan ik nou wel lyrisch over worden! Elke zin, elke alinea maakt deel uit van de melodie en het ritme van het hele boek, zoals in een lang prozagedicht: alle semantische en formele elementen van Modiano's taal resoneren met elkaar, net als zijn boeken onderling, trouwens.

Moest je erg wennen aan zijn stijl?

Jawel. Dat heeft er denk ik mee te maken dat ik vroeger vooral een liefhebber was van ingewikkelde boeken. Ronkende zinnen als zware motoren! Een typische highbrow-smaak, indertijd. Dat krijg je van de literatuurwetenschap. Ik houd nog steeds van Proust, Kafka, Virginia Woolf. Maar sommige van mijn oude intellectuele vrienden zijn blind voor de merites van Modiano's eenvoud. Dat vind ik jammer.

Heb je Modiano zelf ontdekt, of kwam de uitgever ermee?

Ik had nooit iets van hem gelezen toen Meulenhoff me voorstelde een boek van hem te vertalen. Dat was *Dora Bruder*, in zijn oeuvre een centraal werk, geen roman maar een uniek document. Bij eerste lezing vond ik het... wel mooi. Punt. Ik wilde graag aan de slag en dacht gewoon, met het voor onze beroepsgroep karakteristieke optimisme: dat moet te doen zijn.

Dat dacht Bernlef vast ook, die schijnt zich toch te hebben vertild aan een vertaling van Modiano?

Ja, een beetje wel, denk ik. Dat was de autobiografische roman *Un pedigree (Een stamboek)*. Collega Martin de Haan heeft die vertaling indertijd nogal afgekraakt in *de Volkskrant*, met betrekkelijk goede argumenten, moet ik toegeven. Bernlef heeft anders prachtige vertalingen gemaakt. Auden, Tranströmer. Maar dit ging hem minder goed af.

Wanneer ging je van Modiano houden?

Toen ik hem daadwerkelijk begon te vertalen en me in zijn oeuvre verdiepte. Zijn eerste romans, uitstekend vertaald door Edu Borger, verschillen hemelsbreed van zijn latere werk. Aanvankelijk maakte Modiano uitbundig gebruik van alle denkbare retorische en stilistische middelen, inclusief bijtende spot en slapstick. Hij schreef pastiches op Proust

en Céline, in wellustig kronkelende zinnen en virtuoze scheldkanonnades. In zijn debuut, *De plaats van de ster*, wemelt het nog van de culturele en intertekstuele verwijzingen.

Maar zijn latere werk is heel anders?

Ja, dat is geschreven in uiterst eenvoudig, schijnbaar kraakhelder Frans. Er zitten geen grote registersverschillen in, en weinig bijzonder vocabulaire. Hij gebruikt nauwelijks dialect of spreektaal, vermijdt ook de verheven literaire registers. Je ziet een duidelijke ontwikkeling in zijn werk. Zijn tweede boek is al rustiger dan het eerste, en die lijn heeft hij steeds verder ontwikkeld. Van exorbitant en zwierig naar verstillend, bescheidenheid, eenvoud. Een beetje zoals de kunstenaar Giacometti. Daar hebben zijn personages ook wel iets van weg. Over Modiano is vaak gezegd dat hij steeds weer hetzelfde boek schrijft, maar dat is een misverstand. Zijn laatste titels lijken alleen qua verhaal, qua gegeven op elkaar, maar hij vertelt dat verhaal telkens op een andere manier. Dit vasthouden aan dezelfde thematiek, tot en met allerlei terugkerende details, is in de literatuur een uniek fenomeen. Voor het vertalen betekent het dat je vaak van boek tot boek terugbladert: hoe heb ik dit eerder opgelost? Gelukkig heb ik nu de gelegenheid gehad sommige van mijn oude vertalingen te reviseren, zoals *Dora Bruder* en *In het café van de verloren jeugd*.

Heb je hem ooit ontmoet?

Nee, nooit. Het lijkt me enig, dat wel! Voor mijn eerste vertaling had ik een vragenlijstje opgestuurd naar Gallimard, zijn Franse uitgever. Ik kreeg een getypt briefje terug van een secretaresse. Daarin stond dat meneer Modiano ‘de volgende antwoorden’ op mijn vragen had gegeven. Wel ter zake, maar heel beknopt. Daar heb ik alle begrip voor. Met andere schrijvers, zoals Les Murray, heb ik een voor het vertalen bijna onontbeerlijke relatie, maar bij Modiano is dat niet nodig en op de een of andere manier ook niet passend. Hij wordt misschien wel in vijftig talen vertaald, maar bemoeit zich daar niet mee. Interviews geeft hij ook niet graag. Hij wandelt liever met zijn hond, en dat moet je hem gunnen.

Wat heeft het vertalen van Modiano je opgeleverd, behalve dat je een gewaardeerd vertaler bent van een Nobelprijswinnaar?

Als ik door de binnenstad van Utrecht loop, waar ik sinds een halve eeuw woon, krijg ik weleens een soort ‘Modiano-gevoel’. Dat alle fasen van je leven – en van de geschiedenis zelf – naast elkaar blijven voortbestaan. Er zijn tijdtunnels, en soms lijkt je door een bres weg te zakken of te kunnen ontsnappen. De stad is gelaagd als een palimpsest. Voordat ik het werk van Modiano kende, was ik me daar niet zo van bewust. Het biedt troost, zo je wilt. Een ‘petite musique’. Een klein requiem. Word ik sentimenteel? Laten we er dan een punt achter zetten en een glaasje port drinken, in dit mooie nostalgische café.